

מגילת אסתר וחג הפורים

תמצית ספור המגילה הם שני מקרי פליאה, זה היפוכו של זה. לפתע, ללא כל סיבה של ממש, נגזרה כליה על עם שלם, עם היהודים, וממש בשעה האחרונה ושוב לחלוטין במפתיע, נהפך הגלגל, הנדונים לכליה עלו מעלה מעלה ואויביהם שתו את כוס הרעל שהכינו ליהודים.

במדרש אסתר רבה יש שתי פתיחות: של רב ושל שמואל שמשלימות זו את זו. האחת על הגזירה שסיכנה את קיומו של עם ישראל והשניה על התשועה מן הגזירה. רב פתח בפסוק מן התוכחה שבפרשת כי תבוא, **והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחיך**, שמוליך במישרין אל ספור המגילה אותה חזות נוראה שבדברי הכתוב. היא שנתקיימה בימי החרדות שעברו על ישראל מחמת גזירת המן. לתוקף מלכות שניתן לגזירה היה לאמיתו של דבר תוקפה של אזהרת התורה.

מכאן מתבהר לנו כי הסכנה שריחפה על עם ישראל בימי המן, לא צצה מתוך שרירותה של ההסטוריה, אלא מלכתחילה היתה מקופלת בתולדותיו, כאפשרות שעליו להזהר מפניו. ויותר שהיא תולדה של דברי ימי פרס, הריהי התגשמות של חוקיות כמוסה בדברי ימי ישראל, שבנסיבות פנימיות מסוימות נמצא עם ישראל גדוע מתחתיו וחיי תלואים לו מנגד.

המשכו של אותו פסוק שבתוכחה הוא בבוקר תאמר מי יתן ערב וכו'. פסוק זה, לפי פשוטו, אינו מגביר חומרתם של החיים התלואים מנגד אלא אדרבא, מבליע זיק תוחלת בתקוה בערב כי יבוא. אך במצב המתואר שם מה ניתן לצפות מן הערב, שיהיו נכספים לבואו. אולם, בוקר וערב דכאן מפרש המדרש במשמעות הסטורית, כי כל עידן הסטורי יש לו בוקר שלו וערב שלו. וכך מתפרש הכתוב בבוקרה של בבל תאמר מי יתן ערבה, בבוקרה של מדי תאמר מי יתן ערבה, וכן במלכות יוון וכן במלכות אדום.

ענינו של דבר, מלכות חדשה שעולה על במת ההסטוריה דרכה להתאמר כי באה לשפר סדרי עולם והבריות תולים בה תקוות וורודות ורואים את ראשיתה כבוקר חדש לעולם. ומזהירה התוכחה כי עד שלא חלף הבוקר של מלכות זו או זו, שהיה דומה שהוא מחדש פני עולם כבר תתחיל לחוש את צפרניה ותתפלל מי יתן ערבה וגם דבר זה ממחישה המגילה במלוא חריפות.

כורש מייסד המלכות החדשה של פרס, הופיע על במת ההסטוריה כמי שבא לתקן מעשה הרשע של נבוכדנצאר ופתח בהכרזתו החגיגית: כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי אלוקי השמים והוא פקד עלי לבנות לו בית בירושלים אשר ביהודה מי בכס בכל עמו ויעל. חלף עבר ליל ויהיה בוקר, בוקר של זיו, בוקר של חסד, בוקרה של פרס.

ובעוד בוקר, והנה מטעם מלכות פרס זו יצא הגזר להשמיד להרוג ולאבד את כל

היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד. מלכות הבוקר נהפכה לגיא צלמוות ובתוקף מה נמנע הכליון שכבר עמד על הסף, לא בתוקף איזו מהות חסודה של מלכות פרס. הסרת הטבעת כבר הסירה כל כסות עינים מעליה ופרצופה נחשף כולו, אלא שוב רק בתוקף פסוק שבתורה.

מסוף התוכחה בפרשת בחוקותי הוא פסוק הפתיחה של שמואל: **ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלוקים.** ארץ אויביהם מועדה להיות ארץ גזירה לישראל עד גזירת המן ועד בכלל, אך גבול הושם לגלים הזדוניים של ארץ אויביהם. לא כליה כי גבול יש לרוגז של הקב"ה על עם ישראל, לא הפרת הברית. ארץ אויביהם הוא מושג כולל כי בפועל גלו ישראל לארצות הרבה.

חז"ל מונים בכל מקום ארבע מלכויות של שעבוד שמקיפות כל תקופות הגלות וכן נדרשים אלה לא מאסתים בבבל ולא געלתים במדי לכלותם ביוון להפר בריתי אתם באדום כי אני ה' אלוקיהם בימי גוג ומגוג.

נמצא פסוק כוללני זה פושט על כל ארבעה סוגי הגלות והסכנות הצרורות בכל אחד ואחד מהם ומרחיב הבטחתו גם על הסכנה האחרונה לעם ישראל המכונה מלחמת גוג ומגוג.

קיומו של עם ישראל וברית אלוקים עמו יימשכו על עברי פי כל התהומות שלפני אחרית הימים, ואמנם יש שהחיים יהיו תלואים לו מנגד. אך בזמן שהויותו של עם ישראל כרותה מלמטה הוא נשאר קשור מלמעלה בחוט הברית האלוקית והוא שמחזיקו בארץ החיים עד יעבור זעם כשמוצא שוב מעמד לרגליו.

שתי הפתיעות שמגילה, פתיעת הגזירת ופתיעת הפיכתה לטובה הן לקח כפול לדורות. אל ישליך עם ישראל את יהבו על בוקרן של מלכויות כאלו, בכך נפתח לו פתח גאולה, כי בעקבותיו של כל כורש עלול לצמוח המן. וכמו כן, אל יבוא עם ישראל לידי יאוש כשהשמים מתקדרים אליו מקצה האופק ועד קצהו כי אי מזה ממקום לא צפוי כלל עשוי לבקוע פתע אור חדש.

הוא אחשוורוש

תמורות גדולות חלו בממלכת פרס; ושתי הוצאה להורג ואת מקומה תפסה אסתר. המן הוצא להורג בתליה ואת מקומו תפס מרדכי, ואחשוורוש יושב על כסאו כאילו לא קרה שום דבר. הוא האחד מבין ראשי גבוריה של המגילה שמתחילה ועד סוף אין כל תמורה במעמדו.

כפי שהוטעם ברמיזה, לפי הבחנת חז"ל, ויהי בימי אחשוורוש הוא אחשוורוש. תחילה אחשוורוש שבאו כל הצרות בימיו, הוא אחשוורוש שבאו כל הטובות בימיו, כי בימיו של מלך זה ובתוקף דבר מלכות שלו וטבעת מלכות שלו נתארעו בזה אחר זה דברים והיפוכם, אך הכיצד, שמא חל איזה מהפך גם בנפשו של מלך זה, היינו תחילתו רשע וסופו מיטיב דרכיו.

יש עוד ניסוח שמשקף טיבו של מלך זה לאורך כל ספור המגילה. אחשוורוש שהרג אשתו מפני אהבו הוא אחשוורוש שהרג אהבו מפני אשתו. הווה אומר גם בעת השינוי מן הקצה אל הקצה במשטר המלכות עד כדי תליית המן, לא נתגלה אחשוורוש חדש שחרף לבער את הרע מחצר מלכותו, אלא הוא אחשוורוש, הוא הוא והריגתו ושתי ותליית המן נובעות שתייהן מתוך אותו קו נקלה שבאופיו, שבכל מחיר היה מוכן לקנות לבו של מי שהיה מעוניין בו אותה שעה, אם לב ידידו מבין שריו במחיר ראשה של ושתי אשתו ואם לב אשתו החדשה במחיר ראשו של המן. זוהי מידת החנף בצורה קיצונית. ואם איש היושב על כסא מלכות נגוע במידה זו, הריהי טומנת מוקשים לנשלטיו, והוא שדרשו על אחשוורוש את הכתוב ממלך אדם חנף ממוקשי עם (איוב).

חז"ל הבחינו הפרש בין הכרעה ראשונה והכרעה אחרת שלו. על אשה נטל עצה ועל אומה שלמה לא נטל עצה. כאשר המרתה ושתי את פיו שאל בעצת שריו ויועציו כדת מה לעשות במלכה ושתי על אשר לא עשתה את מאמר המלך אחשוורוש. אבל כאשר הוא שומע מפי המן את דברי השטנה שלו על היהודים, ואת דתי המלך אינם עושים, איננו אוסף את שריו ליטול עצה מפיהם כדת מה לעשות ביהודים, אלא מקבל מיד את עצת המן להשמיד להרוג ולאבד, ולא סתם מקבל, אלא מקבל בהתלהבות שלא מן הרגיל בהסרת הטבעת מידו ונתינתה על ידו של המן שפרושו של דבר נתינת יפוי כוח בלתי מוגבל לבצוע המזימה.

יתר על כן, המן אומר לשקול על יד אחשוורוש עשרת אלפים ככר כסף, כופר הנפשות שהוא דגן לתליה, ואחשוורוש משיב לו: הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך. ולא שבעיני אחשוורוש לא היה ערך לכסף, שהלא המגילה ראתה לספר אחר כך שאחשוורוש הטיל מס על הארץ ועל איי הים, אלא הצעת המן לקחה את לבו עד כדי כך שבעבורה נתן לו את הכופר במתנה.

כל זה מלמדנו שאחשוורוש היה שותף בכל לבו למזימתו של המן. ואותו אחשוורוש הסיר טבעתו והושיט שרביטו למען ישעם ויקרם של היהודים שנואי נפשו. עתה תואר לנו באור חדש אחשוורוש שבאו כל הרעות בימיו, הוא אחשוורוש שבאו כל הטובות בימיו, זו הבלטה הרבותא שבדבר אף-על-פי שהוא אחשוורוש אחיו הרוחני של המן בא בימיו ומכוחו גם כל הטובות.

סיבת הגזירה

במגילה אמנם לא נזכרה סיבת הגזירה, אך חז"ל תרו אחריה, ויש בתלמוד ובמדרשים שתי דעות. דעה אחת אומרת שהחטא מסתתר בספור על המשתה שעשה אחשוורוש, היינו, שיהודים נהנו מסעודתו של אחשוורוש. וכבר הקשו על דעה זו במקורות חז"ל, הרי מסעודתו של אחשוורוש נהנו רק תושבי שושן הבירה, ועל שום מה נחתה הגזירה על כל היהודים שבמלכות אחשוורוש, אלא משום שכל ישראל ערבין אלו באלו, כלומר, עם ישראל הוא כעין גוף אחד ואם אנשים מרובים מישראל חטאו בשושן משמעו של דבר שכל הגוף הגדול הזה ששמו עם

ישראל פגום.

ועדיין מוקשה, כלום על הנאה מסעודה אסורה מתחייבת כליה. ויש מן המפרשים שמסבירים שאחשוורוש עשה את המשתה לכבוד הפסקת בנין בית המקדש, והיהודים שהשתתפו באותו משתה נמצאו גם הם שותפיו לאותה שמחה.

ואולי יש להבין גם את ביטויים של חז"ל לנהנו מסעודתו של אחשוורוש במשמעות רחבה יותר. שהמוני בית ישראל עטו על סיר הבשר של מלכות אחשוורוש, כלומר, מצבם החמרי ששפר עליהם השכיח מלבם את עולמם הרוחני, זאת אומרת, מרוב שפע באו לידי התבוללות רוחנית.

לפי דעה אחרת רבץ על עם ישראל חטא עבודה זרה עוד מימי נבוכדנצר, שרק דניאל חנניה מישאל ועזריה בלבד עמדו במבחן. על כל פנים הגלות במלכות אחשוורוש היתה גלות של רווחה, אבל נגועת טמיעה, מכאן גם נבין את התואר מרדכי היהודי, וחז"ל קוראים גם היחידי.

מרדכי היה באותו דור היהודי בה"א הידיעה, כי על כן לא השתחוה לפני המן. בעצם אין אסור לחלוק כבוד למלך או לשר ולהשתחוות לפניהם, וחז"ל אמנם שואלים וכי קנתרן היה ועובר על גזירת המלך, אלא כשציווה אחשוורוש להשתחוות לפני המן חקק עבודה זרה על לבו ונתכוון שישתחוו לעבודה זרה, ומרדכי היהודי עמד בנסיון.

ובכן הדור היה דור ירוד, אך הגזירה פעלה פעולתה העמוקה. חז"ל אומרים גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים ו-ז' נביאות שעמדו לישראל. נביאים הרבה הזהירו את ישראל שפורענויות עלולות לבוא עליהם וקראו לתשובה, אך דבריהם לא נכנסו אל לב שומעיהם. אבל אותו יפוי כוח שנתן אחשוורוש להמן לעשות כטוב בעיניו פקח את עיניהם הם לראות לא רק את הסכנה אשר לפניהם, אלא גם בשל מה ניתכה עליהם סכנה נוראה זו, ודברי הצומות וזעקותם שמזכירה המגילה היו לא רק תפילה גרידא, אלא תפילה ותשובה עמה, אותה תשובה גדולה שמשנה את בעליה. אם יחיד ואם רבים מן הקצה אל הקצה.

את דברי המגילה קיימו וקיבלו עליהם היהודים, דרשו חז"ל קיימו מה שקבלו כבר. העם נתעורר ונתעלה למעין נעשה ונשמע חדש. ויש מרבתינו שאומרים כי בימי מרדכי ואסתר, היינו בעת התשובה ההיא נעקר יצר עבודה זרה מישראל.

נמצאנו למדים כי חג הפורים הוא חג לא רק על מה שאירע לישראל אלא הוא חג גם על מה שאירע בישראל. חג של רנסאנס דתי רוחני שבא בעקב הסכנה שנתלתה על עם ישראל. הכתוב אומר בתהלים קב, י"ט תכתב זאת לדור אחרון.

ועם נברא יהלל י-ה

ועל זה אמרו במדרש תכתב זאת לדור אחרון, זה דור של מרדכי שהיו נטויין למיתה. ועם נברא יהלל י-ה שבראן בריאה חדשה. דרש זה מתקשר גם עם הפסוק הקודם שם בתהילים ק"ב-י"ח פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפילתם.

עם ישראל היה בודד כערער בערבה. בכל מאה ועשרים ושבע מדינותיו של אחשוורוש לא נשמע אפילו קול אחד שיגן עליהם. אך ה' פנה אל תפילת הערער ואותו דור שעמד להיות אחרון נהפך לעם נברא, עם שנתחדשה הויתו כאלו עלה שנית על במת ההיסטוריה וקבל את תורתו.

על הפסוק למנצח על אילת השחר (תהלים, כב) אמרו חז"ל נמשלה אסתר לשחר. מבחינה רוחנית אמנם החל אז שחר חדש ובכך משולה אסתר לשחר.